

35. Шевченко Т. Г. Твори: В 5 т. – К.: Дніпро, 1984. – Т. 1. – 351с.
36. Шевченко Т. Г. Твори: В 5 т. – К.: Дніпро, 1984. – Т. 2. – 301 с.
37. Шевченко Т. Г. Твори: В 5 т. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 5. – 525 с.
38. Шерех Ю. В. Пороги і запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. – Харків: Фоліо, 1998. – Т. 2. – 367 с.

Л. В. Рева-Лєвшакова

Т. ШЕВЧЕНКО І НЕОРЕАЛІСТИ

Століття минають і з кожним своїм кроком змінюють дійсність у культурно-історичному розмаїтті світу. З часом новий крок стає вже минулим і перетворюється на фундамент традицій, відштовхуючись від яких з'являється знов дещо нове й невідоме для того, щоб перетворити через деякий часовий відтинок у зрозуміле, відоме і минуле. Цими невидимими кроками-ланцюжками наповнений безмежний великий світ із безліччю мікросвітів для того, щоб жити, рухатись, перетворюватись і змінюватись. Так, у літературному процесі можна віднайти безліч традицій із попередніх часів і помітити перспективи відкриттів наступного часу. Такий взаємозв'язок цілком логічний за філософськими вимірами. У літературознавстві ж він становить цікавий матеріал для досліджень. Ланцюги художніх традицій існують між століттями, національними культурами, творчими угрупованнями та окремими постатями. Наша українська культура подарувала світу чимало талантів. Однак постать Т. Шевченка посідає особливе місце національного поета, життя і художній спадок якого стали емблемою українського народу у світовому духовному просторі.

Про вплив Т. Шевченка на його сучасників, співвітчизників та митців інших культур писали ще за часів поета. Різні дослідження з'являлися протягом зміни епох. Ми дізнавалися про Т. Шевченка-поета, митця, письменника, Т. Шевченка-демократа й гуманіста, Т. Шевченка-учня й учителя, товариша, нареченого, сина, навіть іміджмейкера. На часі й нова тема про Т. Шевченка і неореалістів, стильова домінанта яких уже більш-менш окреслена останніми роками.

Серед численного кола українських неореалістів, на неореалістичний доробок яких вказував В. Фащенко [8], та російських неореалістів особливу увагу привертають такі постаті першорядної величини: В. Винниченко, І. Бунін, М. Горький. І хоча їхні стосунки не безхмарні, однак прикрі непорозуміння не заважали цим авторам цінувати творчу вартість один одного й однаково поважати, дивуватись і зачаровуватись талантом поетичного і художнього мистецтва Т. Шевченка.

Химерно поєднані життєві шляхи І. Буніна та М. Горького з долею українського поета. Його перебування у Петербурзі, де вирішувалося питання вільного майбутнього, до якого були причетні відомі й маловідомі люди, увійшло в історію шевченківського визволення, а потімки причетних до цієї історії у майбутньому випадково потрапили до кола особистих стосунків чи

родинних зв'язків із російськими митцями. Відомо, що М. Горький у 1919 році передав у дарунок Пушкінському Будинку 46 аркушів з малюнками Т. Шевченка, а у 1920 році – автограф Т. Шевченка. Ці раритети були придбані ним у Марії Закревської, яка була онукою Ганни Закревської, котрій Т. Шевченко присвятив 1848 року вірш «Г. З.». Пізніше, 1930 року, ці малюнки на прохання М. Горького були передані до Харківської картинної галереї. Так дві Закревські, Марія та Ганна, через покоління поєднали долі Т. Шевченка й М. Горького. Ганні Т. Шевченко присвятив вірш, увіковічив у портреті та, за свідченням В. Югова, подарував доньку. Марії адресовано епопею «Жизнь Клим Самгина».

Інтерес І. Буніна до Т. Шевченка мав особистий характер через поцінування власного родоводу та намагання встановити якомога більше зв'язків із шляхетними сімейними лініями. Особливу увагу І. Бунін приділяв ролі Василя Жуковського у звільненні поета, адже той був позашлюбним сином предка І. Буніна – Афанасія Буніна. Факту причетності свого предка до Шевченкового визволення І. Бунін приділив увагу у чи не єдиній статті, написаній до тридцятиріччя від дня смерті українського поета, що має назву «Памяти Т. Г. Шевченко». З невідомих причин стаття не включена до жодної зі збірок бунінських творів, залишившись друкованою прерогативою журналу «Орловский вестник» (№ 56 від 26 лютого 1891 р.), з яким пов'язаний початок творчої діяльності І. Буніна. У статті двадцятидворічний майбутній Нобелівський лауреат розповідає про життя поета. З іронічним подивом описує «вчителів» Т. Шевченка, які й гадки не мали, що цькують генія, якому все-таки поталанить утвердитись у своєму призначенні. Приділяє увагу опису характеру поета: «По характеру, по своєму простому образу жизни, Тарас Григорьевич был замечательным человеком. Все знакомые любили поэта за его искренность, задушевность и малороссийский юмор. Его, например, страшно любили дети, а «кого любят дети, тот еще не совсем поганый человек», по его же выражению. Рассказывают, что дамы любили шутить над его мешковатостью и повторяли, что «в него нелегко влюбиться», Тарас Григорьевич в ответ им напевал с доброю улыбкой:

Дунул ветер и Авдей
Полюбился снова ей,
Дунул ветер еще раз
И полюбится Тарас...» [1].

Можна помітити у використанні імені особливу повагу до постаті поета й співчуття до його нелегкої долі: «...то, что светилось в песнях и думах Тараса Григорьевича, было сразу заметно и в его характере. Только в первых, как в выразителях его лучших поэтических минут, было больше грусти, оставленной, невеселою судьбой» [1].

З юнацьким захопленням І. Буніна пов'язаний і факт його подорожі до Шевченкової могили. В. Муромцева-Буніна писала про те, що у 1890 році І. Бунін вирішив побувати на могилі поета, якого вже як півроку вважав своїм кумиром, великим поетом і «окрасою російської літератури»: «...он

восхищался, как всю эту несказанную красоту своей родины воплотил в своей поэзии простой крестьянин Тарас Шевченко! [...] он признавался, что ни одна могила великих людей его так не трогала, как могила Шевченко [...] Простая, с белым крестом, а рядом окруженная мальвами, маком и подсолнечниками белая хатка, мечта, не сбывшаяся в жизни Шевченко. В хатке на стене – большой портрет поэта, а на столе – «Кобзарь». Это особенно растрогало Бунина, который остро переживал его тяжелую жизнь, одиночество и нищету...» [7, с. 10].

Знайомство І. Буніна з Т. Шевченком сталося завдяки листуванню з перекладачем «Кобзаря» російською мовою І. Белоусовим, який у січні 1889 року надіслав йому свою книгу «Из “Кобзаря” Т. Г. Шевченко». У 1897 році І. Бунін опікувався видавництвом поеми «Гайдамаки» в перекладі І. Белоусова у Москві. А 1900 року сам береться за переклад із «Кобзаря», перекладає дві строфи із «Заповіту» (можливо, тому, що весь текст вірша був невідомим, оскільки перебував під цензурною) та поезію «Закувала зозуленька...». Згадка про Т. Шевченка з'явилась і в повісті «Деревня» 1910 року. Роздуми про долі відомих письменників І. Бунін передає через міркування одного із персонажів: «Боже милостивый! Пушкина убили, Лермонтова убили, Писарева утопили, Рылеева удавили [...] Достоевского к расстрелу таскали, Гоголя с ума свели [...] А Шевченко? А Полежаев?» [2, 103]. У романі «Жизнь Арсеньева» (1930) натрапляємо на таку репліку: «Это Шевченко, – абсолютно гениальный поэт». Багато років потому Г. Кузнецова згадувала, як І. Бунін скаржився на нестачу слів для перекладів Т. Шевченка. Він казав: «як перекласти “скиглить чайка”, “за байраком байрак, – в полі могила. Із могили встає козак сивий похилий”». Мабуть нестача російських слів-замінників стала на заваді юнацької мрії І. Буніна перекласти поезію Т. Шевченка.

Питання про ймовірність першого ознайомлення М. Горького з творчістю Т. Шевченка й досі є дискусійним. Оскільки сам М. Горький у листі від 29 березня 1933 року до українського літературознавця та мистецтвознавця Івана Федоровича Єрофєєва писав: «Впервые я читал Шевченко еще юношей, в Казани, в конце 80-х годов. Тогда ходили по рукам сборники запрещенных цензурой стихов – рукописные. Помню, что мне очень понравилось четверостишие «И день иде, и ничь идет», а также «Катерина» [...] Стихи Шев[ченко] вообще очень нравились мне» [6, с. 295]. Дослідник А. Мацай наводить аргументи, що це сталося ще на початку 80-х років під час перебування М. Горького «у людях» у Нижньому Новгороді. Спираючись на спогади письменника про те, що він ще тринадцятирічним любив гортати «величезні томи» журналів «Огонек», «Нива», «Живописное обозрение», де у 1880-1881 рр. були надруковані п'єса «Назар Стодоля» та ілюстрації до неї (Огонек. – 1880. – № 48, № 49, № 50), біографічна стаття без підпису «Тарас Григорьевич Шевченко» і його автопортрет (Огонек. – 1881. – № 1. – С. 11, С. 12–15; С. 55–56.). У цій статті автор здебільшого спирався на вже відому працю М. Добролюбова «“Кобзарь” Тараса Шевченко» (Современник. – 1860. – Кн. 3), яка стала першою спробою переказу автобіографії поета. У

«Живописном обозрении» з ініціативи редакції без авторства друкувалися вірш «На мотив Т. Шевченко», малюнок «Шевченко в мастерской», замітка «Могила Шевченки». Особлива увага у цих виданнях зверталася на ілюстрації та малюнки до творів: «Наймичка» («Живописное обозрение». – 1880. – № 35. – С. 165), «Гайдамаки» (Нива. – 1881. – № 40. – С. 876-877), «Утоплена» (Нива. – 1881. – № 36. – С. 792), «Причинна» (Нива. – 1882. – № 3. – С. 57), «Катерина» (Нива. – 1884. – № 1. – С. 4-54).

У тому ж листі до І. Єрофєєва автор згадував: «Летом в 97 и 98-ом гг., живя в Мануйловке [...] я читал Шевченко на украинском языке крестьянам; книжка дана мне была учителем Самойленко, кажется – львовское издание» [6, с. 295]. У спогадах К. Пешкової «О жизни А. М. Горького в Мануйловке» є згадки про те, що М. Горький читав селянам «Кобзар» Т. Шевченка: «Еще больше времени, чем в первый приезд, уделял Алексей Максимович общению с местными крестьянами. Нередко устраивая чтения, чаще всего на берегу реки Псел, во время варки ухи после рыбной ловли, или в лесу. Вел с ними беседы и на политические темы. Читал мануйловцам Короленко, Чехова, Шевченко. Как рассказывали мне в 1948 г. старики, некоторые из них до сих пор помнят чтение “Кобзаря” Шевченко...» [5].

Під час керівництва видавничим товариством «Знание» у 1902 році першочерговим завданням М. Горький поставив видання творів Т. Шевченка у перекладі російською мовою, роботу над яким він доручив І. Белоусову. Рукописом І. Белоусова М. Горький не був задоволений, мабуть, з тих же причин, що й І. Бунін, коли писав про те, як перекласти «скиглить чайка», «за байраком байрак». Це видання з'явилося 1906 року, хоча бездоганним тоді його не вважали; таким переклад лишається й до сьогодні.

Згадав М. Горький Т. Шевченка і у своїх лекціях, які він читав робітникам на Капрі 1908-1909 рр. Пафосним рефреном через весь розділ про українську літературу проходить вираз «Шевченко – первый истинный демократический поэт», «у которого, к сожалению, мало учились наши поэты, как надо воспринимать и чувствовать народную жизнь, как широко надо брать ее» [4, с. 189]. Не оминув він і Шевченка-маляра, згадуючи про те, що Т. Шевченко був учителем першого російського жанриста П. Федотова, який започаткував школу російських художників-реалістів. У підшивці газети «Правда» за 1938 рік можна віднайти передрук тез про Т. Шевченка з капрійських лекцій (№ 238 від 29 серпня).

1912 року М. Горький звертається до імені українського поета у статті-відповіді на анкету «Украинской Жизни» «О русской интеллигенции и национальных вопросах», де говорить: «Каждый духовно-здоровый человек являет собою как-бы туго свернутую хартию, написанную впечатлениями исторического бытия его племени, его предков. В счастливых условиях эта хартия, развертываясь, обогащает нас такими радостными явлениями, как Шевченко, Пушкин, Мицкевич» [5, с. 70].

Не байдужим був М. Горький і до встановлення пам'ятника Т. Шевченкові у Харкові 23 березня 1935 року; він надіслав вітальне слово, що

було опубліковане в газеті «Правда» (1935. – 24 березня. – С. 3).

Поодинокую лишається промова В. Винниченка з нагоди 51 роковини смерті поета. Цю промову надруковано під назвою «Філософія і етика Шевченка» в київському часописі «Дзвін» (1913. – № 2. – С. 88-93), а під іншою назвою – «Геній України» – вона побачила світ 1914 року в часописі «Дзвін» (ч. 2) та санкт-петербурзькому часописі «Заветы» (ч. 2). Автор промови закликає вчитатися у Т. Шевченка, зрозуміти його віру, етику, філософію, його «велике чуття, велике страждання й велику любов». Він пише про те, що тільки вдумавшись у це багатостраждальне життя, можна зрозуміти, скільки «геройської, мовчазної, стихійної сили» [3, с. 29] мав Т. Шевченко, «кожна кривда його не минула, а болюче вражала» [3, с. 31]. В. Винниченко порівнює поета із Сократом та Л. Толстим, знаходячи спільне у цільності й гармонії тіла й душі, гармонії світогляду і життя [3, с. 28]. Сила промови відображається в особливій стильовій майстерності В. Винниченка, для якого краса слова залежала від тонкощів почуттів і відвертості думок. Останній абзац відтворює думки не тільки періоду початку минулого століття, але й сучасного етапу розвитку українського суспільства, для якого «Шевченко – живий, реальний симбіоз нашого народу. В його особі історія зареєструвала той стан нашої нації, в якому вона тоді перебувала. І Шевченко ні однією рисою не зрадив самому собі, своїй селянській, народній історії. Гармонія життя і думання його не порушена ні в який бік. Все, що дало життя нашому народові, всі болі, всі скарги його, все Шевченко побожно передав нам у своїх кривдах наймита, в муках в'язня, в пониженню солдата, в своїх вогневих, болючих піснях кобзаря! Він єсть сама Москалева криниця, з якої може пити всякий, кого мучить згага, хто йде тим тяжким степом, що називається життям» [3, с. 34].

Список використаних джерел

1. Бунин И. А. Памяти Т. Г. Шевченко // Орловский вестник. – 1891. – № 56. – 26 февраля.
2. Бунин И. А. Повести и рассказы [сост., предисл. и комм. А. Саакянц]. – М.: Правда, 1982. – 576 с.
3. Винниченко В. К. Філософія і етика Шевченка // Винниченко В. К. Публіцистика [упор. і ред. В. Бурбела]. – Нью-Йорк; Київ, 2002. – С. 28-34.
4. Горький М. История русской литературы. – М.: Художественная литература, 1939. – 340 с.
5. Горький М. Материалы к исследованию / Под ред. В. А. Десницкого. – Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1954. – 552 с.
6. Горький М. Собр. соч.: В 30-ти тт. – М.: Гослитиздат, 1956. – Т. 30. – 820 с.
7. Муромцева-Бунина В. Н. Жизнь Бунина (1870–1906). Беседы с памятью. – М.: Советский писатель, 1989. – 507 с.
8. Фащенко В. В. Історія української літератури ХХ віку: програма. – Одеса: [б. в.], 1998. – 29 с.